

Aktualnost Schweitzerjeve etike

V 20. stoletju se je vedno bolj rahljala razsvetljenska vera v znanstveno-tehnični napredek. Ambivalentnost napredka je postajala vedno bolj očitna. S tem nimam v mislih samo dogodkov, kot sta Auschwitz in Hirošima, kjer je šlo za očitno zlorabo modernih pridobitev proti človeku. Tudi povsem miroljubna in na prvi pogled človekoljubna uporaba sredstev moderne civilizacije se je začela obračati proti človeku. Ekološka kriza je nazorno pokazala, da ima znanstveno-tehnični razvoj svoje meje in svoje negativne plati. Proti koncu 20. stoletja je začela v ospredje prodirati zavest, da je vprašanje napredka v svojem jedru etično vprašanje. Na to je v svojem preroškem duhu že ob koncu prve svetovne vojne opozarjal Albert Schweitzer. Vsem poznani zdravnik v afriškem pragozdu je bil tudi odličen teolog, zelo nadarjen glasbenik in glasbeni kritik in, kar mu je bila osebno na intelektualnem področju prvenstvena naloga, filozof kulture.

Odločitev za neposredno služenje

Rodil se je 14. januarja 1875 v Kayserbergu v Alzaciji v družini protestantskega pastora. Študiral je filozofijo in teologijo v Straßburgu in igranje orgel v Parizu. Med študijem v njem je dozorela odločitev, da bo večino svojega življenja posvetil neposrednemu služenju ljudem v tiski.

Trenutek svoje življenjske odločitve je v svoji avtobiografiji takole opisal: "Ko sem se prebudil nekega sončnega poletnega jutra – bilo je med binkoštnimi počitnicami leta 1896 v Günsbachu –, me je prešinila misel, da te sreče ne bi smel jemati kot nekaj samoumevnega, ampak bi moral zanjo nekaj dati.

Ko sem se spopadel s to mislijo, sem se, preden sem vstal, medtem ko so zunaj prepevale ptice, v sebi v mirnem premisleku zedinil, da sem se do svojega tridesetega leta hotel imeti za upravičenega živeti za znanost in umetnost, da bi se od takrat posvetil neposrednemu človeškemu služenju."¹

Pri petindvajsetih letih je postal doktor teologije in profesor za Novo zavezo v Straßburgu. Štiri leta za tem se je odločil, da bo postal misijonar-zdravnik v Afriki, zato je poleg proforskega dela in prirejanja orgelskih koncertov začel študirati še medicino. Na veliki petek leta 1913 se je s ženo Helene odpravil v Francosko Ekvatorialno Afriko, kjer je ustanovil svojo bolnišnico in kot zdravnik ostal dejaven do svoje smrti 4. septembra 1965. Za svoje humanitarno delo je leta 1953 prejel Nobelovo nagrado za mir.

Zares bogato življenje te vsestransko nadarjene osebnosti je bilo in je še vedno vzor in spodbuda mnogim, ki si prizadevajo za pravičnejši svet. Ena najbolj očarljivih stvari pri njem je prav gotovo skladnost njegovega mišljenja in delovanja.

Enost mišljenja in delovanja

Verodostojnost neke osebe se pokaže v soglasju njenega mišljenja in delovanja. Schweitzer občuduje prekrivanje nauka in delovanja pri velikih zgodovinskih osebnostih. O Pavlu piše: "Čudovita je Pavlova podoba v luči njegove etike. Pavel je utelešenje tega, kar uči."² In o Goetheju: "Veličina njegovega mišljenja bo vedno ostala, da njegove misli in njegovo življenje tvorita enost."³

Kar je Schweitzer povedal o Pavlu in Goetheju, velja tudi zanj. Nikoli se nekega prob-

lema ne loti le po teoretični poti, ampak vedno išče tudi praktične rešitve. Tako ne spodbuja k ljubezni do bližnjega samo v teoloških spisih in pridigah, ampak jo živi v težkih razmerah ekvatorialne Afrike. Kot glasbeni raziskovalec ne piše samo glasbeno kritičnih del o Bachu, ampak ga vse do visoke starosti tudi navdušeno interpretira – predvsem na svojih orgelskih koncertih. Poleg tega pa se loteva tudi popravljanja in restavriranja starih orgel ter jih tako reši pred propadom. Njegove ročne spretnosti pa mu še posebej koristijo v pragozdu. Kot zdravnik je sam tudi gradbeni moj-

ster in organizator lastne bolnišnice. In končno, ne samo da predvidi propad zahodne kulture, temveč začne z etiko spoštovanja do življenja uresničevati prenovo te kulture. Pričevanje njegovega življenja nas vabi, da se poglobimo v njegovo filozofsko ustvarjanje.

Samostojni mislec

Schweitzerja ni lahko uvrstiti v neko določeno teološko ali filozofsko smer. V teologiji v glavnem sledi usmeritvi protestantske liberalne teologije, ki je poskušala Jezusovo življenje in nauk v imenu resničnosti "osvo-

Franz Marc: Volkovi (Balkanska vojna),
o./pl., 1913, Galerija Albright-Knox, Buffalo, ZDA.

boditi” od cerkvene dogme in na tak način spraviti razsvetljenstvo in krščanstvo, vendarle pa pokaže tudi notranje meje takega pogleda in se od njega oddalji. V svojem monumentalnem delu “Zgodovina raziskave o Jezusovem življenju”⁴ pride do zanimivega zaključka, da se v vseh dosedanjih tolmačenjih Jezusove zgodovinske podobe zelo očitno pojavita avtorjeva konkretna subjektivnost in duh obdobja, v katerem je živel avtor. Pisci vedno nujno projicirajo v Jezusovo življenje svoje subjektivne predstave in dejansko ni mogoče nikoli priti do čistega zgodovinskega opisa Jezusovega življenja. Tako Schweitzer, ki se je trudil priti do zgodovinske resnice o Jezusu, na koncu ugotovi, da za vernika ni najbolj pomembno, kdo je zgodovinski Jezus, ampak da je odločilno osebno srečanje vernika z osebo Jezusa Kristusa.

Na filozofskem področju ostaja goreč razsvetljenec in s tem globoko povezan z novodobnim racionalizmom. Vendarle pripisuje *volji* osrednji pomen za človeško existenco. V tem pogledu se opira na Schopenhauerja in Nietzscheja. V etičnem razmišljanju pa je že od študentskih let dalje odločilno pod vplivom Kanta. Kljub temu v svojo etično zasnovo vključi tudi kozmični element, ki ga najde v stoi, pri Spinozi in Goetheju. Poleg zahodnega izročila oplemeniti Schweitzerjev svetovni nazor tudi vzhodna misel: predvsem kitajska mistika in Konfucijeva filozofija.

Schweitzer pri etiki ostane na Kantovi liniji, ko predstavi svoje osnovno načelo kot nujno in občeveljavno, toda etike ne utemlji na razumu, ki se dviga nad življenje, temveč na individualni življenjski volji (podobno kot Schopenhauer). Izhodiščna točka njegove filozofije je živi individuum sredi svojih naravnih danosti. Napetost med univerzalnim razumom in lastno življenjsko izkušnjo karakterizira njegovo filozofijo in ostaja nena zadnje nerešena (verjetno tudi nerešljiva).

Schweitzer s hvaležnostjo pristopa do predhodne filozofske misli. V njegovih delih ne zasledimo arogantnega odnosa do ostalih filozofov. Večina njegovih del se začne z zgodovinskim pregledom in analizo tega, kar so o določenem vprašanju povedali razni avtorji vzhodne modrosti in zahodne filozofije. Pa vendar je Schweitzer samozavestno prepričan v izvirnost in inovativnost svoje misli. Samega sebe razume kot “prenovitelja” zahodne kulture.

Poglejmo si glavne smernice, ki jih za prenovno miselnosti ob koncu prve svetovne vojne Schweitzer polaga na srce svojim sodobnikom in ki v veliki meri še niso izgubile aktualnosti.

Propad zahodne kulture

V članku “Nastanek nauka o spoštovanju do življenja in njegov pomen za našo kulturo” (ki je objavljen v tej številki Tretjega dne) si lahko bolj podrobno preberete zanimivo zgodovinsko in biografsko ozadje Schweitzerjeve filozofske misli. Nesmisel in grozota vojne sta ga prisilila v razmišljanje, kaj se je zgodilo v zahodnem svetu, da je prišlo do take tragedije.

Vojna je samo zunanje znamenje že prejšnjega notranjega propadanja zahodne kulture. Za to kulturo je usodno dejstvo, da je materialni razvoj neprimerno presegel duhovni razvoj človeka. Znanost in tehnika sta pripeljala do nepojmljivega napredka. Moderni človek je pridobil izredno moč obvladovati in spreminjati življenje, dejstvo pa je, da tej moči moralno ni dorasel. Materialni razvoj, ki zanemarja moralni in duhovni razvoj, je po Schweitzerju “podoben barki s pokvarjenim krmilom, ki je izgubilo vsakršno možnost usmerjanja: pluje proti nesreči”.⁵ Tako kot pri plovbi z barko ni najpomembnejša hitrost, tudi ne, na kakšen pogon pluje barka, ampak predvsem, ali je smer plovbe pravilna, tako je tudi s kulturo. Hitrejši in močnejši

pogon barke zahteva tudi povečano kontrolo in hitrejšo uravnavanje smeri.

Ta usklajenost in sorazmernost med tehničnim napredkom in zavestjo odgovornosti se je po Schweitzerjevem mnenju začela v drugi polovici 19. stoletja rušiti, kar je pripeljalo končno do tragičnih dogodkov prve svetovne vojne.

Pridobitve znanstveno-tehnične civilizacije prinašajo posamezniku in družbi velike probleme. "Mogoče izgleda paradoksalno," pravi filozof iz afriškega pragozda "toda z dosežki znanosti in tehnike ni lažje, ampak mnogo težje ustvariti neko pristno kulturo."⁶

Zapeljivost materialnega napredka je oslepila modernega človeka za duhovno in moralno dimenzijo njegovega bivanja, kar ima za posledico "zaton zahodne kulture". Glavno odgovornost za to nosi filozofija 19. stoletja, ker se ni več ukvarjala s konkretnimi problemi človekovega življenja in se je vedno bolj oddaljevala od osnovnih človekovih vprašanj. "Filozofija je postala vedno bolj filozofija brez mišljenja,"⁷ pravi Schweitzer. V pozabo pa zatonejo tudi razsvetljenski ideali svobode, človekovega dostojanstva, pravičnosti, enakosti. Naj samo omenim, da Schweitzer zelo idealizirano in precej nekritično povzdiguje dobo razsvetljenstva, ki želi na avtoriteti človekovega razuma zgraditi boljši in pravičnejši svet.

Sredi 19. stoletja naj bi se torej začel proces propadanja zahodne kulture, ker zavest odgovornosti oz. moralnost nista več sposobni usmerjati razvoja tehnike. Znanje in moč modernega človeka se sicer neznansko večata, kar prinaša s seboj ustvarjanje mnogo ugodnejših življenjskih pogojev za večino prebivalcev. Pri uživanju prednosti tega pospešenega materialnega napredka pa je moderni človek spregledal odsotnost duhovne in etične plati kulture. Vera v razvoj se je osvobodila etičnega usmerjanja in razvoj je začel potekati po njemu lastnih zakonih. Še

več, etika postane celo moteči element znanstveno-tehničnega napredka. Schweitzer pravi: "Opustitev doslednega etičnega presojanja stvari dojemamo kot korak naprej k objektivnosti."⁸

Tako je za novo miselnost značilna na eni strani potreba po preoblikovanju in želja po dogajanju kot takem, na drugi strani pa izguba vsake usmeritve pri oblikovanju nove stvarnosti. Kljub novim materialnim pridobitvam postaja človek notranje vedno bolj ubog in brez usmeritve.

Prenovitev zahodne kulture

Toliko o osnovni diagnozi, ki jo Schweitzer daje bolehnim in propadajočim zahodnim kulturam. Vendar se Schweitzer kot dober zdravnik ne zadovolji samo z natančno diagnozo, ampak predpiše tudi terapijo, saj je prepričan, da zahodni kulturi ni usojen dokončni propad. V tem se korenito razlikuje od svojega sodobnika Oswalda Spenglerja, ki je zagovarjal fatalistično interpretacijo zgodovine, po kateri je vsaki kulturi usojen nek določen proces in po teh determinističnih zakonih zgodovine je zahodni kulturi usojen konec. Ob koncu dela *Človek in tehnika* Spengler piše: "Rojeni smo v ta čas in pogumno moramo prehoditi pot, ki nam je določena. Druge poti ni. Vzdržati na izgubljenih pozicijah brez upanj, brez rešitve je naša dolžnost."⁹

Schweitzer nikakor ne pritruje ugotovitvi, da je propadanje zahodne kulture nek usojen zgodovinski proces, ampak verjame v možnost prenove, ki pa se mora začeti v miselnosti. V *tretjem delu Filozofije kulture* Schweitzer ugotavlja: "Zgodovinski dogodki imajo svoj zadnji temelj v duhovnih vzrokih. Niso naravna dogajanja na področju življenja človeka in narodov."¹⁰ Zgodovina torej ni nekaj vnaprej določenega, usojenega. Nek zgodovinski trenutek bistveno določajo prepričanje in nazoni ljudi v njem. Zato je za preporod zahodne civilizacije nujno na novo pre-

misлити osnovna vprašanja razumevanja človeka in njegovega mesta v celotnem kozmosu.

V začetku novega veka je filozofija ubrala napačno smer: človeka je zreducirala na njegov "cogito", ob strani pa je pustila vse, kar je telesnega, materialnega, čutnega. Schweitzer išče drugo pot. Descartovo izhodišče "cogito ergo sum" se mu zdi abstraktno in nesvarno. Mišljenje ni neko prazno dejanje samo zase. "Ko mislim, vedno mislim nekaj. Vprašanje je torej naslednje: kaj je vsebina tistega mišljenja, v katerem samemu sebi o svojem bivanju kot takem vedno znova dajem račun."¹¹ V svojem osrednjem delu *Kultura in etika* daje Schweitzer človekovi misli naslednjo osnovno vsebino: "Prava filozofija mora izhajati iz najbolj neposrednega in vseobsegajočega dejstva zavesti. To se glasi: 'Sem življenje, ki hoče živeti, sredi življenja, ki hoče živeti'."¹² Ta stavek ponazarja po Schweitzerju osnovno izkušnjo življenja vsakega človeka, ki je zavestno ali podzavestno pritrjevanje svojemu življenju. Iz strahu pred izničenjem hrepeni človek po izpolnitvi svojega bivanja. Pritrjevanje življenju je položeno v človekovo naravo. Iz te naše naravne volje do življenja pride človek preko procesa mišljenja o sebi in svetu do vseobsegajočega pritrjevanja svetu. Kdor razmišlja o sebi in o svetu, ugotovi, da vse, kar ga obdaja – rastline, živali, soljudje – prav tako hočejo živeti kot on sam. Človek pride do spoznanja, da je vse, kar živi, neka skrivnostna univerzalna volja do življenja. Tako osnovna izkušnja človeka ni njegova izvzetost iz sveta (kot pri Descartesu), ampak izkušnja sorodnosti in povezanosti z vsem življenjem, ki ga obdaja.

Človek je torej del narave, njegovo življenje je bistveno povezano z ostalim življenjem, pa vendar ima človek v naravi posebno vlogo. Narava še zdaleč ni nek idealen harmoničen sistem. Vsaka volja do življenja stremi po uveljavitvi in najboljši možni uresni-

čitvi svojega bitja. Pri tem pa prihaja do navzkrižnih interesov in boja med živimi bitji v naravi. Dogajanje v naravi je ambivalentno: lepota in smiselnost se prepletata z grozotami in nesmiselnostjo. Zato človek iz spoznavanja narave ne more priti do jasnih smernic za svoje življenje. Narava okrog njega se ne obnaša etično, zato mora smernice za svoje življenje poiskati v svoji notranji volji do življenja.

Po Schweitzerju je v človeka položena etična volja do življenja, ki mu zapoveduje, da naj izkazuje vsej volji do življenja okrog njega enako spoštovanje kot svoji lastni. Etika ni nek zaprt sistem dolžnosti in kreposti, s katerim bi do potankosti lahko določili, kako naj človek deluje, marveč je njena naloga predvsem v tem, da da posamezniku s temeljnim principom etičnosti v roke kompas, ki delujočemu v vsakem konkretnem primeru pokaže smer, vendar nikakor ne oblikuje odločitve vnaprej. "Etika ni," kot pravi Schweitzer, "park z natančno urejenimi in dobro negovanimi stezami, ampak divjina, kjer mora vsakdo najti in utrjevati svojo pot. Določena je samo smer, katero moramo ubrati."¹³

Radikalnost etike spoštovanja do življenja

Filozof iz afriškega pragozda je prepričan, da je s svojim temeljnim principom "predanosti življenju iz spoštovanja do življenja" podal splošno materialno vsebino formalnemu etičnemu imperativu. Tako se glasi temeljno etično načelo: "Dobro je življenje ohranjati in življenje spodbujati; slabo je življenje uničevati in življenje ovirati." S svojo etično zahtevo razširi Schweitzer področje etične odgovornosti na vsa živa bitja. Če človek prizna svojo povezanost z vsemi živimi bitji, če se zave svoje osnovne izkušnje, da je človek "življenje sredi življenja", potem ne sme poljubno postaviti meje, do katere bo spoštoval življenje. Kjerkoli že in s kakršnimi koli nameni človek škodi ali uniči življenje – v ka-

terikoli obliki -, ravna neetično in je kriv. Radikalnost njegove etike se še bolj kaže v tem, da ne dopušča nobene vrednostne lestvice med živimi bitji. "Resnično etičen človek," pravi Schweitzer, "se ne sprašuje, koliko je to ali tisto življenje vredno, da zasluži naklonjenost, in se tudi ne sprašuje, ali in v kolikšni meri je še sposobno občutij. Življenje kot takšno mu je sveto."¹⁴ Etika je definirana kot "v brezmejno razširjena odgovornost za vse, kar živi"¹⁵. Vse človekovo delovanje mora biti konec koncev usmerjeno v ohranjanje in spodbujanje lastnega življenja in življenja bitij, ki se nahajajo v njegovem področju delovanja. Cilj človekovega delovanja je torej ustvarjanje in preoblikovanje danosti v smeri zagotavljanja vedno boljših pogojev za njegovo lastno življenje in za življenje živih bitij, ki ga obdajajo. K temu pa ga spodbuja osnovna drža spoštovanja do življenja, ki je položena v človekovo voljo do življenja.

Jasno je, da človek nujno posega v življenje drugih živih bitij. Schweitzer je glede tega realist. Človek lahko živi samo na račun drugih živih bitij. Da bi preživel, je prisiljen ubijati drugo življenje. Če je etika spoštovanja do življenja na teoretični ravni do konca dosledna in ne dovoljuje nobenega rangiranja med bolj vrednim in manj vrednim življenjem, si na praktični ravni ne more zatiskati oči. Ne samo, da je zapoved "Ne ubijaj!" popolnoma neizvedljiva, če jo poskušamo aplicirati na področju vseh živih bitij, ampak tudi zahteva "Ohranaj in spodbujaj življenje" človeka postavi v paradoksnu situacijo. Da bi rešil neko življenje, je človek prisiljen uničiti neko drugo življenje. Schweitzer predstavi naslednji primer: "Da bi rešil mlado ptico, ki je padla iz gnezda, moramo prevzeti nase, da bomo polovili in pobili veliko insektov, ki jih ptica potrebuje za hrano. Usmiljenje lahko pokažemo le, če hkrati delujemo brez usmiljenja."¹⁶ Torej, uničevanje življenja je postavljeno v službo

ohranjanja življenja in ne gre drugače. Za take konfliktne situacije izoblikuje Schweitzer naslednje vodilo: "Kjer kateremu koli življenju škodujem, mi mora biti zelo jasno, če je to res nujno. Preko neizogibnega ne smem iti niti za malo, tudi ne preko navidezno nepomembnega."¹⁷ V vsakem posameznem primeru mora človek pretehtati, če je zares nujno in neizogibno drugo življenje uničiti ali mu škodovati. Odločitev je povsem prepuščena delujočemu subjektu.

Etika spoštovanja do življenja nam ne pove, kje so meje neizogibnega in katere osnovne kriterije mora človek spoštovati, ko izbira med različnimi oblikami življenja. Od subjekta zahteva le, da spoštuje temeljni princip "ohranjanja in spodbujanja življenja", pri čemur je konkretna uresničitev tega principa prepuščena posamezniku.

Povsem upravičeno se pojavi vprašanje, če Schweitzerjeva etika ne predstavlja preobremenitve za večino ljudi? Ali ni ena izmed nalog etike poleg oblikovanja temeljnega etičnega principa tudi oblikovanje nekaterih dodatnih etičnih norm, ki bodo subjektu v pomoč pri njegovi odločitvi? Brez vrednostne lestvice, ki tudi na teoretični ravni razlikuje med različnimi oblikami življenja in tudi teoretično daje vsaj človekovemu življenju prednost pred drugimi oblikami življenja, je nujno dopolnilo Schweitzerjeve etike.

Kakor koli že, Schweitzerjeva filozofska etika predstavlja za človeka ob začetku 21. stoletja svojevrsten izziv. Aktualnost leži predvsem v umestitvi človeka v njegov bivanjski prostor in poudarjanju njegove temeljne povezanosti z vsemi živimi bitji. Razumevanje človeka kot "življenje, ki hoče živeti, sredi življenja, ki hoče živeti" predstavlja odlično izhodišče za oblikovanje ekološke etike, ki je dandanes nujnost, če želimo zagotoviti obstoj človeškega rodu in obstoj življenja na tem planetu tudi v prihodnje.

1. A. SCHWEITZER, *Aus meinem Leben und Denken*, Frankfurt a. M. 1995, 78.
2. A. SCHWEITZER, *Die Mystik des Apostels Paulus*, Tübingen 1930, 311. Dve strani naprej zapiše: „Jezusovo besedo, da če želi biti nekdo velik, naj bo vsem služabnik (Mt 20,26), Pavel ni posredoval s peresom, ampak s svojim življenjem.”
3. A. SCHWEITZER, *Gesammelte Werke*, Bd. V, München 1974, 523.
4. A. SCHWEITZER, *Geschichte der Leben-Jesu-Forschung*, Tübingen 1913.
5. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, München 1990 (prva izdaja 1923), 99.
6. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, 99.
7. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, 20.
8. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, 104.
9. O. SPENGLER, *Der Mensch und die Technik. Beitrag zu einer Philosophie des Lebens*, München 1933, 88-89.
10. A. SCHWEITZER, *Die Weltanschauung der Ehrfurcht vor dem Leben*, Teil III-IV, München 2000, 190.
11. A. SCHWEITZER, *Die Weltanschauung der Ehrfurcht vor dem Leben*, Teil I-II, München 1999, 426.
12. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, 330.
13. A. SCHWEITZER, *Die Weltanschauung der Ehrfurcht vor dem Leben*, Teil III-IV, 154.
14. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, 331.
15. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, 331.
16. A. SCHWEITZER, *Die Weltanschauung der Ehrfurcht vor dem Leben*, Teil III-IV, 46.
17. A. SCHWEITZER, *Kultur und Ethik*, 340.